

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.36

DOI <https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i2.879>

Г. В. Логвинський
orcid.org/0000-0003-0171-5609
заслужений юрист України,
адвокат, правозахисник

ПОТЕРПІЛІ ВІД ПОСЯГАННЯ НА ЗАХИСНИКА ЧИ ПРЕДСТАВНИКА ОСОБИ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ПІЗНАННЯ

З певного часу в кримінально-правовій науці існує стійке твердження, що в структурі об'єкта кримінального правопорушення виділяється така складова частина, як потерпілий від кримінального правопорушення [1; 2; 3].

Натепер спеціалісти в галузі кримінального права використовують поняття потерпілої особи, яке закріплене в ст. 55 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України [4].

Всім загальним ознакам потерпілого відповідають особи, які можуть бути потерпілими від кримінальних правопорушень, передбачених ст. 398, 400 Кримінального кодексу (далі – КК) України, а саме: захисник, представник особи та їх близькі родичі.

Безумовно, перше, із чого треба починати аналіз системи захисту особи та її представників – це адвокатура. Ч. 2 ст. 59 Конституції України стверджує, що для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги під час вирішення справ у судах, інших державних органах в Україні діє адвокатура [5]. На підставі цих конституційних положень у ч. й ст. 45 КПК України встановлено, що захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію) [4].

Що ж до особи представника особи, то в КПК України виділяються такі категорії представників особи, як представник потерпілого (ст. 58 КПК України), представник цивільного позивача, цивільного відповідача (ст. 63 КПК України), законний представник підозрюваного, обвинуваченого (ст. 44 КПК України), законний представник потерпілого (ст. 59 КПК України), законний представник цивільного позивача (ст. 64 КПК України), представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (ст. 64¹ КПК України) [4].

Починаючи з 2013 року, в кримінально-процесуальному законодавстві України виник правовий інститут представництва юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Представником такої особи може бути особа, яка в кримінальному провадженні має право бути захисником, або керівник чи інша особа, уповноважена законом або установчими документами, чи працівник юридичної особи (ч. 1 ст. 64¹ КПК України) [4].

Слід зауважити, що інститут захисту й представництва є не тільки в кримінальному процесі. Зокрема, в Кодексі України про адміністративні правопорушення міститься визначення захисника, яким може виступати адвокат, інший фахівець у галузі права та який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи (ч. 1 ст. 271 Кодексу про адміністративні правопорушення (далі – КпАП) України), та представника потерпілого, законного представника, який представляє інтереси особи, котра притягається до адміністративної відповідальності, а також потерпілих, які є неповнолітніми або особами, котрі через свої фізичні або психічні вади не можуть самі здійснювати свої права у справах про адміністративні правопорушення (ст. 270 КпАП України) [6].

У Кодексі адміністративного судочинства присутні такі учасники процесу, як представники 2 законні представники фізичних та юридичних осіб (ст. 56 Кодексу адміністративного судочинства) [7]. Такі самі процесуальні особи є в Цивільному процесуальному кодексі (далі – ЦПК) України (ст. ст. 38, 39 ЦПК України) [8]. Положення про представників сторін і третіх осіб є також у Господарському процесуальному кодексі (далі – ГПК) України [9].

Однак діяльність осіб, що надають правову допомогу, не обмежуються процесуальною діяльністю І.П. Міщук справедливо зауважує, що «в аспекті кримінально-правової охорони життя захисника чи представника особи, коли встановлюють потерпілого, не можна обмежуватися лише його діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги в криміналь-

ному процесі» [2, с. 74]. На нашу думку, слід погодитися з пропозиціями вітчизняних вчених про необхідність кримінально-правового захисту не тільки захисника, представника особи, як це передбачено в ст. ст. 398, 400 КК України, але й законних представників, інших осіб, які здійснюють правозахисну діяльність із надання правової допомоги, причому незалежно від правової галузевої належності такої допомоги. Це можуть бути кримінальні, адміністративні, цивільні справи чи господарські спори.

Певні кроки щодо реалізації подібних ініціатив були зроблені законодавцем й Законі України «Про безоплатну правову допомогу» 2011 року [10], в якому було визначено, що саме розуміється під правовою допомогою та які саме послуги можуть бути здійснені в рамках такої правової допомоги. Так, у цьому Законі України стверджується, що правова допомога – це надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини й громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення в разі порушення. Такими правовими послугами законодавець визначив «надання правової інформації, консультацій і роз'яснень із правових питань; складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; здійснення представництва інтересів особи в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; забезпечення захисту особи від обвинувачення; надання особі допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги й медіації» [10].

В Україні в широкому вжитку перебуває такий термін, як «правозахисник». Він широко використовується в засобах масової інформації [11], досить поширеним серед правників є визначення себе як правозахисника [12], в країні існує цілий ряд організацій, які позиціують себе як правозахисні (наприклад, «Українська Гельсінська спілка з прав людини») [13].

Це дає підстави говорити про правозахисну діяльність фізичних осіб і громадських організацій як юридичний факт, який вимагає певного правового формального й змістовного регулювання.

Як правозахисника слід відзначити Уповноваженого Верховного Ради України з прав людини, який здійснює парламентський контроль за дотриманням конституційних прав кожного на території України й у межах її юрисдикції. Однак на відміну від інших правозахисників він здійснює свої повноваження відповідно до спеціального Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» [14], його завданнями серед іншого є «захист прав і свобод

людини й громадянина, проголошених Конституцією України, законами України й міжнародними договорами України; додержання та повага до прав і свобод людини й громадянина; запобігання порушенням прав і свобод людини й громадянина або сприяння їх поновленню; запобігання будь-яким формам дискримінації щодо реалізації людиною своїх прав і свобод» [14] тощо (ст. 3 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини»).

Міжнародно-правовим документом, що визначає статус правозахисника і є чинним для України, стала так звана «Декларація про правозахисників», прийнята резолюцією № 53/114 Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1998 року під назвою «Декларація про право й обов'язок окремих осіб, груп та органів суспільства заохочувати й захищати загально визнані права людини й основоположні свободи» [15].

У пункті четвертому преамбули цієї Декларації ООН йдеться про «окремих осіб, груп та асоціацій щодо сприяння ефективному усуненню всіх порушень прав людини й основоположних свобод народів та окремих осіб» [15].

Таке широке тлумачення учасників правозахисної діяльності дає можливість стверджувати, що такими особами можуть бути фізичні особи чи група осіб, які займаються захистом прав людини на рівні як місцевих громад, так і міжурядових організацій. «Правозахисниками можуть бути особами обох статей, вони можуть мати різний вік, походити з будь-якого регіону й мати будь-який професійний або інший досвід, у деяких випадках бути й державними посадовцями, цивільними службовцями або представниками приватного сектора <...> Правозахисники виступають на підтримку різних прав людини, наприклад, прав на життя, харчування та воду як найвищий досяжний рівень здоров'я, достатнє житло, ім'я та громадянство, освіту, свободу пересування та недискримінацію. Іноді вони займаються правами окремих категорій осіб, наприклад, правами жінок, правами дітей, правами осіб, які належать до корінних народів, правами біженців і внутрішніх переміщених осіб, а також правами національних, мовних або сексуальних меншин» [16, с. 8, 12].

Отже, під правозахисником, на нашу думку, слід розуміти фізичну особу, яка особисто (за власною ініціативою чи на підставі уповноважуючого акта) або як учасник відповідної правозахисної організації здійснює діяльність щодо забезпечення прав, свобод і законних інтересів окремих осіб чи груп осіб шляхом сприяння усуненню порушень прав і свобод, їх відновленню та профілактиці таких порушень.

У ст. ст. 398, 400 КК України присутня ще одна категорія потерпілих від згаданих кримінальних правопорушень – це близькі родичі захисника чи представника особи.

Найповніше й логічне викладення такої категорії потерпілих викладений законодавцем у ст. 3 КПК України, в якій визначається перелік таких осіб, де крім близьких родичів з'явився термін «члени сім'ї» – «чоловік, дружина, батько, мати, вітччим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права й обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі» [4]. На нашу думку, такий перелік, наведений в КПК України, є прийнятним і для КК України, тому пропонуємо ст. ст. 398, 400 КК України доповнити після слів «щодо їх близьких родичів» словами «та членів сім'ї».

Таким чином, потерпілою від кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 398, 400 КК України, на нашу думку, може бути фізична особа, яка здійснює правозахисну діяльність особисто (за власною ініціативою чи на підставі уповноважуючого акта) або як учасник відповідної правозахисної організації щодо забезпечення прав, свобод і законних інтересів окремих осіб чи груп осіб шляхом сприяння усуненню порушених прав і свобод, їх відновленню та профілактиці таких порушень. Такою особою може бути захисник у кримінальному чи адміністративному провадженні, представник (законний представник) підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, цивільного позивача й відповідача, юридичної особи в цивільному, господарському, кримінальному чи адміністративному провадженні, окрема особа як член групи чи асоціації щодо сприяння ефективному усуненню всіх порушень прав та основоположних свобод людини або певних груп людей, а також близькі родичі й члени сім'ї особи, яка здійснює правозахисну діяльність.

З урахуванням такої пропозиції вважаємо за необхідне слова «захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги» в ст. ст. 398–400 КК України замінити на слова «особи, яка здійснює правозахисну діяльність».

Література

1. Гришук В.К. Загальний, родовий та безпосередні основні об'єкти злочинів проти життя і здоров'я

людини. *Вісник Львівського інституту внутрішніх справ*. 2002. Вип. 1. С. 75–86.

2. Міщук І.П. Кримінально-правова охорона життя та здоров'я захисника чи представника особи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 ; Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2013. 241 с.

3. Решнюк А.В. Потерпілий як структурна частина (елемент) об'єкта злочину, передбаченого ст. 400 КК України. *Юридична наука*. 2014. № 6. С. 113–119.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 07.11.2020).

5. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 10.11.2020).

6. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07 грудня 1984 р. № 8073-X / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80732-10/conv/paao609#o609> (дата звернення: 09.11.2020).

7. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06 липня 2005 р. № 2747-IV / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/para508#n508> (дата звернення: 12.11.2020).]

8. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/para242#n242> (дата звернення: 12.11.2020).

9. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06 листопада 1991 р. № 1798-XII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1798-12/para251#n251> (дата звернення: 12.11.2020).]

10. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02 червня 2011р. № 3460-VI / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3460-17> (дата звернення: 17.12.2020).

11. Правозахисники. *Deutsche Welle* : вебсайт. URL: <https://www.dw.com/uk/правозахисники/t-19167990> (дата звернення: 12.05.2021).

12. Українські правозахисники. *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Категорія:Українські_правозахисники (дата звернення: 12.05.2021).

13. Українська Гельсінська спілка з прав людини. *Українська Гельсінська спілка з прав людини* : офіційний сайт. URL: <https://helsinki.org.ua/> (дата звернення: 12.05.2021).

14. Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини : Закон України від 23 грудня 1997 р. № 776/97-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр> (дата звернення: 12.05.2021).

15. Декларація про право і обов'язок окремих осіб, груп і органів суспільства заохочувати і захищати загально визнані права людини та основоположні свободи : Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 9 грудня 1998 р. № 53/114. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_349 (дата звернення: 12.05.2021).

16. Правозахисники: захищаючи права людини. *Виклад фактів № 29 / ГО «Харківська правозахисна група»*. Харків, 2020. 56 с.

Анотація

Логвинський Г. В. Потерпілі від посягання на захисника чи представника особи: кримінально-правове пізнання. – Стаття.

У статті розглянуто поняття та юридичний зміст категорії потерпілих від посягання на захисника чи представника особи. Запропоновано внесення змін до відповідних норм Кримінального кодексу України в розділі XVIII Особливої частини. Розділ XVIII Особливої частини Кримінального кодексу України «Кримінальні правопорушення проти правосуддя» містить низку норм, в яких присутній захисник чи представник особи як потерпілий від кримінальних правопорушень. Усім загальним ознакам потерпілого відповідають особи, які можуть бути потерпілими від кримінальних правопорушень, передбачених статтями 398, 400 Кримінального кодексу України, а саме: захисник, представник особи та його близькі родичі. На думку автора, потерпілою від кримінальних правопорушень, передбачених статтями 398, 400 Кримінального кодексу України, може бути особа, яка здійснює правозахисну діяльність і під якою слід розуміти фізичну особу, котра особисто (за власною ініціативою чи на підставі уповноважувального акту) або як учасник відповідної правозахисної організації здійснює діяльність щодо забезпечення прав, свобод і законних інтересів окремих осіб чи груп осіб шляхом сприяння усуненню порушених прав і свобод, їх відновленню та профілактиці таких порушень. Такою особою може бути захисник у кримінальному чи адміністративному провадженні, представник (законний представник) підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, цивільного позивача й відповідача, юридичної особи в цивільному, господарському, кримінальному чи адміністративному провадженні, окрема особа як член групи чи асоціації щодо сприяння ефективному усуненню всіх порушень прав і основоположних свобод людини або певних груп людей, а також близькі родичі й члени сім'ї особи, яка здійснює правозахисну діяльність. З урахуванням такої пропозиції слід слова «захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги» в статтях 398–400 Кримінального кодексу України замінити на слова «особи, яка здійснює правозахисну діяльність».

Ключові слова: кримінальне право, правосуддя, потерпілий, захисник, представник особи, правозахисник.

Summary

Logvynskiy G. V. Victims of encroachment on a defender or representative of a person: criminal law knowledge. – Article.

The article discusses the concept and legal content of the category of victims of encroachment on a defender or representative of a person. It is proposed to amend the relevant norms of the Criminal Code of Ukraine in Section XVIII of the Special Part. Chapter XVIII of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine “Criminal offenses against justice” contains a number of norms in which there is a defender or representative of a person as victims of criminal offenses. All general characteristics of a victim correspond to persons who may be victims of criminal offenses provided for in Articles 398, 400 of the Criminal Code of Ukraine, namely: a defender, a representative of a person and their close relatives. According to the author, a victim of criminal offenses provided for in Articles 398, 400 of the Criminal Code of Ukraine may be a person who carries out human rights activities, which should be understood as an individual, personally (on his own initiative or on the basis of an authorizing act) or as a member of a relevant human rights organization, carrying out activities to ensure the rights, freedoms and legitimate interests of individuals or groups of individuals by assisting in the elimination of violated rights and freedoms, their restoration and prevention of such violations. Such a person may be a defender in criminal or administrative proceedings, a representative (legal representative) of a suspect, accused, victim, civil plaintiff and defendant, a legal entity in civil, economic, criminal or administrative proceedings, an individual as a member of a group or association to promote the effective elimination of all violations of the rights and fundamental freedoms of a person or certain groups of people, as well as close relatives and family members of a person carrying out human rights activities.

Taking into account such a proposal, we consider it necessary to replace the words “a defender or representative of a person in connection with activities related to the provision of legal assistance” in Articles 398–400 of the Criminal Code of Ukraine with the words “a person carrying out human rights activities”.

Key words: criminal law, justice, victim, defender, representative of a person, human rights defender.